

İSMET ŞİRVANÎ'NİN *TUHFE-İ ARÛZİYYE-İ ŞİRVÂNİYYE* ADLI MANZUM SÖZLÜĞÜ

Doç.Dr. Mustafa ARSLAN*

ÖZ

Yaptığımız bu çalışma, İsmet Şirvanî tarafından (1222/1807) tarihinde telif edilen *Tuhfe-i Aruziyye-i Şirvaniyye* adlı Farsça-Türkçe manzum sözlük üzerinedir. Tarafımızdan tespit edilen bu sözlük üzerine, bu güne kadar her hangi bir çalışma yapılmamıştır. Eserin eldeki nüshası eski harfli yazma olduğundan çevriyazısı yapılmıştır. Eser, iki dilli (Farsça-Türkçe) bir sözlük olmasından dolayı aranılan kelimelere kolaylıkla ulaşılabilmesi amacıyla dizini hazırlanmıştır. Eser manzum sözlük geleneği çerçevesinde bir incelemeye tabi tutulmuş ve hacimli manzum sözlüklerin hemen bütün özelliklerini taşıdığı görülmüştür. Eser, manzum bir mukaddime, beş kıt'a ve kısa bir hatime şeklinde düzenlemiştir. Eserin asıl bölümünü oluşturan sözlük; kısmi kıtalardan oluşmaktadır. Bu kıtalar, sözlük içerisinde şiirleri göstermek amacıyla "bölük parça" anlamında kullanılmıştır. Kıt'aların başındaki iki beyitte şair, kullandığı aruz bahri ve veznine ait bilgilere yer vermiştir. Bu beyitlerde şiirin vezni ile birlikte nasihat, şairin şiiri ile övünmesi ve sevgilinin güzelliği gibi konulara da değinilmiştir. Manzum sözlükler, kelime öğretiminin yanı sıra aruz bilgisi vermeyi amaçlamaktadır. Toplam 91 beyitten oluşan eserin içerisinde, yaklaşık 360 Farsça kelimeye Türkçe karşılık verilmiştir. Eserin, manzum olarak düzenlenmesi, seçilen kelimelerin basit ve günlük dilden alınmış olması gibi özellikler eğitime yeni başlayan çocuklara Farsça öğretmek için yazıldığını göstermektedir. Eserin ilk defa bu makale ile tanıtılarak metnin ortaya konması, manzum sözlükler üzerine yapılacak yeni çalışmalara katkı sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Tuhfe-i Aruziyye-i Şirvaniyye*, İsmet Şirvanî, manzum sözlük, Farsça-Türkçe.

İSMET SIRVANI'S POETIC DICTIONARY: *TUHFE-İ ARUZİYYE-İ ŞİRVÂNİYYE*

ABSTRACT

Tuhfe-i Aruziyye-i Sirvaniyye named that study is on Persian-Turkish poetic dictionary which was written by Ismet Sirvani in (1222/1807). No research has been done on this dictionary determined by us so far. Transcriptions were made because a copy of the manuscript is an old handwritten copy. Because the work is a bilingual (Persian-Turkish) dictionary, indexed for easy access to searched words. The work has been subjected to an examination within the framework of the poetic dictionary tradition and it has been seen that there are almost all the features of the classic poetic dictionaries. The work was arranged in a verse introduction, five quatrains, and a short epilog. The vocabulary part which consists of quatrains, is one of the main parts of the work. The quatrains in order to show poems at dictionary used in the meaning of part division. Poet gave information about aruz prosody in two couplets at the beginning of the quatrain. It was mentioned aruz prosody of the poem, advice, boasting of the poet with his poets and the beauty of her lover's beauty. This situation shows that poetic dictionaries are designed to provide vocabulary knowledge as well as vocabulary teaching. Approximately 360 Persian words were given in Turkish at the work which consists of 91 couplets. The features such as the composition of the work as a verse, selected words from a simple and everyday language, show that it was written to teach Persian to the Persian beginner children. Introducing the text for the first time with this article will contribute to new studies on poetic dictionaries.

* Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, musarslan19@gmail.com, ORCID No: 0000-0002-6317-4695

Keywords: *Tuhfe-i Arûziyye-i Sirvâniyye*, İsmet Sirvani, Poetic dictionary, Persian-Turkish.

GİRİŞ

Manzum Sözlük Yazma Geleneği

Asıl gayesi bilginin akılda kalıcılığını sağlamak olan manzum sözlükler, dil öğretimini kolaylaştırmak ve yabancı bir dilin kelimelerini karşılıklarıyla birlikte ezberletmek gibi amaçlarla yazılmış olup aynı zamanda klâsik dil öğretiminde ders kitabı olarak da kullanılmıştır. (Kılıç 2006: 65). Eğitim amacıyla yazılmış olan bu sözlükler aynı zamanda yazıldığı dönemin eğitim anlayışı hakkında da bize ipuçları vermektedir.

XI. yüzyıldan itibaren Arap dilcileri tarafından, manzum gramer yazımıyla başlayan manzum sözlük yazma geleneği, XIII yüzyıldan itibaren Arapça-Farsça olarak Anadolu'da da yazılmaya başlanmıştır. İlk örneklerin daha çok kaside nazım şekliyle yazıldığı ve Arapçanın öğretimini amaçlandığı anlaşılmaktadır (Öz, 1996: 52).

Türkçe XIII. Yüzyıldan ortalarından itibaren Anadolu Selçuklu Devletinin son döneminde daha fazla önem kazanmaya başlamış, Türkçe Divanların tertibi çoğalmıştır (Akün 1994: 393). XV. yüzyılın başlarından itibaren ise Anadolu'da Farsçayı öğretme ihtiyacı hissedilmeye başlanmıştır. Farsça-Türkçe sözlükler telif edilmeye başlanmadan önce bu ihtiyacın, manzum ya da mensur Arapça-Farsça sözlüklerde Farsça kelimelerin satır altlarına Türkçe karşılıklarının yazılması suretiyle karşılandığı ve Farsça-Türkçe sözlüklerin telifine bu şekilde geçildiği anlaşılmaktadır. Daha sonra bu şekil satır arası tercümelî Arapça-Farsça sözlüklerin ihtiyacı karşılamadığı görülerek Farsça-Türkçe sözlükler telif edilmeye başlanmıştır.

Anadolu sahasında ilk manzum sözlüklerin, Selçuklular ve Anadolu Beylikleri zamanında kaleme alındığı ve bu sözlüklerin Arapça-Farsça olarak tertip edildiği bilinmektedir. Arapçanın yanında Farsçanın da öneminin artması ile Farsça-Türkçe iki dilli ve Arapça-Farsça-Türkçe üç dilli manzum sözlüklerin yazılmaya başlandığını görmekteyiz. Konyalı Hüsam b. Hasan'ın 8002/1399-1400 tarihinde yazdığı *Tuhfe-i Hüsam* adlı eseri Anadolu'da yazılan ilk manzum Farsça-Türkçe sözlüktür (Öz, 1996: 49). Bahâüddîn İbn Abdurrahmân-ı Magalkaravî'nin 827/1424 tarihinde telif ettiği *Ucûbetü'l-Garâyib fî Nazmi'l-Cevâhiri'l-Acâyib* adlı eseri ise Anadolu sahasında yazılmış ilk Arapça-Farsça-Türkçe manzum sözlük olma özelliği göstermektedir (Arslan, 2013: 18).

Osmanlı devletinin mevcut sosyal ortamında, Arapça-Farsça dışında başka dilleri öğrenme ve batıya dönüşün etkisiyle farklı dillerde manzum sözlüklerin yazıldığı görülmektedir. Bunlar arasında Ahmet Fevzi Kîsedâr-zâde'nin Türkçe-Rumca *Tuhfetü'l-Uşşâk*'ını, Yusuf Halis Efendi'nin Türkçe-Fransızca *Miftâh-i Lisân*'ını, Mustafa Sabrî'nin Türkçe-Bulgarca *Tuhfe-i Sabrî An Lisân-ı Bulgarî*'sini, Refî Kalayî'nin *Lûgat-i Ermeniyesi*'ni ve Bosnalı Üsküfî'nin Boşnakça-Türkçe *Makbûl-i Ârif*'ini saymak mümkündür (Ölker 2009: 876).

I. İSMET ŞİRVÂNÎ VE ESERLERİ

Kaynaklarda hakkında bilgi bulamadığımız İsmet Şîrvânî, eserini Erzurumda yazdığını ve İstanbulda kitap olarak düzenlediğini belirtmektedir. Bu bilgiden hareketle şairin Erzurumlu olabileceği ya da bir görev nedeniyle orada bulunduğu ihtimal dâhilindedir. Ayrıca İstanbula neden geldiğine dair elimizde bilgi yoktur. Elimizdeki en net bilgi şairin, 1222/1807; 1223/1808 tarihinde (eserin telif tarihi) hayatta olduğudur.

Divançe: Eser bir dibace, 65 gazel, bir murabba' ve bir hatimedden meydana gelmiştir. **Tuhfe-i Arûziyye-i Şîrvâniyye**'nin bulunduğu yazmanın (aşağıda tanıtımı yapılmıştır)1b-8a varakları arasında yer almaktadır.

Risâle-i İsmet Şîrvânî Der-Beyân-ı Mezâhib: İman ve inanç esasları konusunda mesnevi nazım şekliyle kaleme alınmış 106 beyit tutarında bir risaledir. Bu da aynı yazmanın 8b-10a varakları arasındadır.

Tuhfe-i Arûziyye-i Şîrvâniyye: Farsçadan Türkçeye manzum bir sözlük olan eser, çalışmamızın konusunu teşkil etmektedir.

İsmet Şîrvânî'nin küçük de olsa bir divançe tertip etmesi, elimizde bulunan diğer iki eserinin de manzum olması, onun şairlik yeteneğine sahip olduğunu göstermektedir. Şîrvânî'nin, elimizdeki sözlüğünün kelime öğretmek amacıyla, diğer risalesinin ise dini bilgiler vermek amacıyla yazılması, edebî kaygının ikinci planda kalmasına neden olmuştur. Onun şairlik yeteneğini görebileceğimiz Divançesi ile ilgili bir edebî inceleme yapmadığımızdan edebî kişiliği hakkında bir şeyler söylemeyi güçleştirmektedir.

II. TUHFE-İ ARÛZİYYE-İ ŞİRVÂNİYYE HAKKINDA¹

II. 1. Eserin adı

Farsçadan Türkçeye manzum bir sözlük olan eserin adı, mukaddimenin başında *Tuhfe-i Arûziyye-i Şîrvâniyye* olarak verilmiştir. Manzum sözlüklerin adlandırılmasında, yaygın olarak hediye ve armağan anlamında Arapça bir kelime olan "tuhfe" kelimesi oldukça sık kullanılmaktadır. Müellifler eserlerini adlandırırken bu kelimeyi kendi adlarına izafe etmişlerdir. Elimizdeki manzum sözlük de bu adlandırma geleneğine uyularak *Tuhfe-i Arûziyye-i Şîrvâniyye* olarak adlandırmıştır. Sözlüğün adında geçen "arûziyye" kelimesi yazarın kıtaların başın aruz bahirlerine ve vezinlerle ilgili ikişer beyte yer vermesinden kaynaklanıyor olmalıdır.

II. 2. Eserin yazılış tarihi

İsmet Şîrvânî sözlüğün sonunda, eserini, 1222/1807 tarihinde Erzurum'da telif ettiğini ve 1223/1808 tarihinde Kostantiniyye (İstanbul)'de kitap haline getirdiğini ifade etmektedir. Ayrıca son kıt'asında da bu tarihi şu beyitle ifade etmiştir:

Hicret-i târîhi ger eyleseñ andan suôâl

İkiyüz igirmi biñ ikide olmuş hisâb (Kt.V/15)

II. 3. Eserin Vezni

Manzum sözlüklerin yazılış amaçlarından birisi de kelime öğretiminin yanında aruz bahirlerinin ve vezinlerinin öğretilmesidir. Şîrvânî'de bu kurala uyarak kıt'aların

¹ Eserin incelemesi yapılırken çevriyazılı metinden alınan beyitlerde mesnevi için "M", kıt'alar için "Kt" kısaltması kullanılmıştır.

yazıldığı aruz bahirlerini ve bu bahrin özelliklerini kıt'aların başlıklarında, kullanılan veznin tef'ilesini ise ikinci beyitlerde belirtmiştir. Bazen de takti beyitlerinde, yazmış olduğu şiirin veznini ile birlikte şiiriyle övünmüş ve nasihat içerikli ifadeler yer vermiştir (bu tür beyitler muhteva başığı altında değerlendirilmiştir). Eserde 5 bahir ve 6 vezin kullanılmıştır. Bu bahirler ve vezinler şunlardır:

Bahr-i Hezec: *Mefā'ülün mefā'ülün mefā'ülün mefā'ülün; Mefā'ülün mefā'ülün fe'ülün*

Bahr-i Mütekârib: *Fe'ülün fe'ülün fe'ülün fe'ül*

Bahr-i Remel: *Fā'ülātün fā'ülātün fā'ülātün fā'ülāt*

Bahr-i Recez: *Müstefâilün müstefâilün müstefâilün müstefâilün*

Bahr-i Münserih: *Müfte'ülün fā'ülün müfte'ülün fā'ülün*

II. 4. Beyit Sayısı

Eser muhtasar bir sözlük olması sebebiyle hacmi küçüktür. Toplam beyit sayısı 91'dir. Bu beyitlerden 60'ı sözlük kısmına; 19'u mesnevi nazım şekliyle yazılmış mukaddimeye; 10'u kıt'a başlarındaki takti beyitlerine; 3'ü de hatime diyebileceğimiz bitişe ayrılmıştır. Eserin sözlük kısmında yaklaşık 360 Farsça kelimeye Türkçe karşılık verilmiştir.

II. 5. Eserin Yazma Nüshasının Tavsifi

Eser, İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Muhmut Efendi kısmında 5287 numarada kayıtlı bir yazmanın sonundadır. Siyah mürekkep (başlıklar kırmızı) ve bozuk ta'lik hatla yazılmıştır. 33 satır üzerine yazılan eser iki varaktan ibarettir. Kütüphane kayıtlarında "Gazeliyyât-ı İsmet Şirvânî" adıyla kayıtlı yazmanın 10b-12a varakları arasındadır. Bu yazmanın içerisinde aynı müellife ait bir "Divançe" ve "Risâle-i İsmet Şirvânî Der-Beyân-ı Mezâhib" adıyla küçük bir risale daha vardır.

Baş: *Hudāya bj-Öaded hâmd ü şükürler*

Ki zâtı künhüne irmez fikirler (10b)

Son: *Müfte'ülün fā'ülāt müfte'ülün fā'ülāt*

Eyle Hudāya Öatā Öİsmet'e cennet me'âb (12a)

İsmet Şirvânî, sözlüğün itmam kaydında, eserini 1222/1807 tarihinde Erzurum'da telif ettiğini ve 1223/1808 tarihinde Kostantiniyye (İstanbul)'de kitap haline getirdiğini belirtmektedir: *Çad vaqa'at-te'ölife fj-beldeti Arz-ı Rüm fj-seneti elf ve mi'eteyn ve işneyn ve Öişrin ve tekijbihj fj-beldeti Kostantiniyye fj-seneti elf ve mi'eteyn ve şelâşetü ve Öişrin (12a)*

Ayrıca son kıt'asında da bunu şu beyitle ifade etmiştir:

Hicret-i târihi ger eyleseñ andan su'âl

İkiyüz igirmi biñ ikide olmuş hisâb (12a)

Metnin sonunda verilen telif tarihi ile itmam kaydındaki telif tarihinin aynı oluşu ve eserde başka bir istinsah kaydının bulunmayışı, eserin müellif hattı olabileceğini göstermektedir.

III. TUHFE-İ ARÛZİYYE-İ ŞİRVÂNİYYE'NİN TERTİP ŞEKLİ VE MUHTEVASI

Eser, manzum bir mukaddime, beş kıt'a ve kısa bir hatime şeklinde düzenlemiştir. Eserin asıl bölümünü oluşturan sözlük kısmı kıt'alardan oluşmaktadır. Daha çok "nazm" nazım şekli ile uygunluk gösteren bu kıtalar sözlük içerisinde şiirleri göstermek amacıyla "bölük parça" anlamında kullanılmıştır (İpekten, 1994: 42). Manzum sözlüklerin muhtevaları, kıt'a ve beyit sayıları birbirinden farklı olmakla birlikte, tertipleri genellikle ortak özellikler taşımaktadır. Elimizdeki eser de, muhtasar bir manzum sözlük olmasına rağmen hacimli manzum sözlüklerin hemen bütün özelliklerini bünyesinde barındırmaktadır.

III. 1. Mukaddime

Üç bölümden oluşan eserin ilk bölümü, mesnevî nazım şekliyle yazılmış bir mukaddimededir. Şair eserine, İslâmî geleneğin şekillendirdiği bir başlangıç tarzıyla yani "besmele", "hamdele", ve "salvele" ile başlamıştır. Eserin besmeleden sonra gelen ilk beytinde "Allah'a sayısız hamd ve şükür ifadesi yer almaktadır:

Hudāya bj-Öaded hāmd ü şükürler

Ki zātı künhüne irmez fikirler (M.1)

Devamında yer alan beyitlerde Allâh'ın *Kadîm, Kâdir, Cebbâr, Kahlâr, Kerîm, Rahîm, Settâr, Gaffâr, Alîm, Semî', Hayy, Vâhid, Vehhâb, Mâcid* gibi isimleri zikredilmiş, daha sonra Allâh'ın kudreti, âlemi yoktan var edişi, insanı yaratışı gibi konular üzerinde durulmuştur. Mukaddimenin ilk 9 beyitlik bu kısmı bir münâcât özelliği göstermektedir. 10. ve 11. Beyitler, Hz. Peygamber'e, âline ve ashabına salât ü selâmda üzerinedir:

Şalât-ı bj-nihāye Muştafā'ya

Dürüd-ı bj-kıyās ol müctebāya (M.10)

Tahîyyât ü selām ol rûhâ vâsıl

Vücūdıyla Öadimler oldı hâsıl (M.11)

Mukaddimenin 12-17 beyitleri arası bir "sebebe-i telif" bölümü görünümündedir. Şair burada adını verdikten sonra bu dünyada hayırlı bir iş yapmak için bu eseri yazdığını, eserini, beş bahir üzerine tertip ettiğini dile getirmektedir. Devamında, Farsça kelimelere karşılık olacak Türkçe kelimeleri seçtiğini söyleyerek eserin Farsça-Türkçe bir sözlük olduğunu vurgulamaktadır. Şair, Allaah'tan bağışlanma dileğinde bulunarak mukaddime bölümünü bitirmiştir:

Lügât-i Fûrs'e Türkj tercemānı

Ki müşkil olmaya hāl ü beyānı (M.16)

Ḳamūsı ola beş bahır üzre şāmil

On iki beyt ile her bahri kāmīl (M.17)

Ḥudāyā Őİsmetem zenbüm ziyāde

Baḥşıla cürmümi irgür murāda (M.18)

III.2. Sözlük Bölümü

Eserin sözlük bölümü, “kıt’a” başlığı altında 5 manzume üzerine tertip edilmiştir. Bu kıt’aların her biri 14 beyitten oluşmaktadır. Kıt’aların başındaki iki beyitte şair, kullandığı aruz bahri ve veznine ait bilgilere yer vermiştir. Bu da bize manzum sözlüklerde kelime öğretilmesinin yanında, aruz bilgisi verilmesinin de amaçlandığını göstermektedir. Bu beyitlerde şiirin vezni ile birlikte nasihat, şairin şiiri ile övünmesi ve sevgilinin güzelliği gibi konulara da yer verilmiştir:

Bahir-vezin belirten beyitler:

MefāŐjlün mefāŐjlün mefāŐjlün mefāŐjlün

Buḥa bahır-i hezec dirler ki anuñ veznidür āsān (Kt.I/2)

Nasihat içeren beyitler:

FeŐülün feŐülün feŐülün feŐül

Dutar kim naşîḥat odur hūşyār (Kt.II/2)

Şairin şiiriyle övünmesi:

Şād u ḥurrem gül gibi gül hem açıl hemçün bahār

Söz dirüm dürr ü gevherden eyü belle nigār (Kt.III/1)

Sevgiliye övgü niteliğinde olan beyitler:

Ey meh yüzün şeker sözüñ şehlä gözün ḳaddün ḥırām

Cennet kūyuñ Ḥübā boyuñ aḥsen ḥuyuñ zū iḥtirām (Kt.IV/1)

Ey yüzi gül zülfi hül sözleri ḳamd ü nebāt

Gözleri Ḵsā-şifat lebleri āb-ı ḥayāt (Kt.V/1)

Manzum sözlüklerin ilk kıt’alarında Allah’ın ve Peygamber’in ad ve sıfatlarının zikredilmesi, bazı dinî terimlere yer verilmesi bir gelenek halini almış ve bu sebeple ilk kıt’alara bazı sözlüklerde “kıt’a-i şeriyye” adı verilmiştir. Şirvânî’de bu geleneği devam ettirerek ilk kıt’asına Allah’ın ve Peygamber’in adını anarak başlamıştır:

Ḥudā Yezdān Ḵzed Dādger’dür Teñriye esmā

Peyamber ilçi peygamber firiştedür melek peydā (Kt.I/3)

III.3. Hatime Bölümü

Eserin sonunda “hâtıme” bölümü olarak değerlendirebileceğimiz üç beyit bulunmaktadır. Bu beyitlerde şair, adını vermekte, eserinin farklı bahirlerle nazmettiğini söylemekte ve yazılış tarihini belirtmektedir. Son beyitte ise şiirin veznini vererek Allâh’a dua etmektedir.

Çāñil-i ebyâtlar Öİşmet-i Şirvânî’dür

Bir niçe ebhârdan eyledi nazm-ı kitâb (Kt.V/14)

Hicret-i târîhi ger eyleseñ andan suŐâl

İkiyüz igirmi biñ ikide olmuş hisâb (Kt.V/15)

Müfteöilün fâŐilât müfteöilün fâŐilât

Eyle Ħudâyâ Őatâ Öİşmet’e cennet meŐâb (Kt.V/16)

Elimizdeki eserin de muhtasar bir manzum sözlük olması, seçilen kelimelerin basit ve günlük dilden seçilmiş olması, birçok beyitte aynı kalıptan kelimelerin bir araya getirilmesi gibi özellikler, sözkonusu eserin eğitime yeni başlayan çocuklar için yazıldığına işaret etmektedir. Nazmın talebeye daha hoş ve cazip gelmesi, vezin üzere kolayca okunması ve tekrar yoluyla kısa sürede ezberlenmeleri bakımından büyük bir rağbet görmüştür. Şirvânî de eserini bu amaçla yazdığını şu beyitte ifade etmektedir:

Dilersen ger cihân içre olasın Ħurrem ü Ħandân

Őñi Őilm-i lügat nazm ile ezberle anı ey cân (Kt.I/1)

III.4. Eserin Kelime Hazinesi

Eserin sözlük kısmında yaklaşık 360 Farsça kelimeye Türkçe karşılık verilmiştir. Yazarın Farsça olarak kabul edip sözlüğe aldığı kelimelerin bazıları Arapçadır. Örneğin “ānhā” (Kt.I/5) kelimesi Arapça, “bilmek, anlamak” anlamına gelen bir kelimedir ve eserde Türkçe karşılığı “bilmiş” olarak verilmiştir. Yine “tāb” (Kt.III/10) kelimesine verilen “şuŐle” karşılığı Türkçe değil köken olarak Arapçadır. “Peyamber” (Kt.I/3) kelimesine Türkçe karşılık olarak verilen “ilçi” kelimesinin yanında Farsça “peygamber” kelimesi de verilmiştir. Bu tür uygulamalar müellifin kelime kökeninden ziyade, verilen kelimenin o dilde kullanılıp kullanılmadığını esas aldığını göstermektedir.

Sözlükte, bazen birkaç Farsça kelimeye karşılık, bir Türkçe kelime verilmiştir. Örnek: *Ħudā, Yezdān, İzed, Dādger*: Teñri (Kt.I/3); *Sitāre necm encüm*: yıldız (Kt.I/5); *Ħurşid Ħūr mihr, āftāb*: güneş (Kt.I/5); *dey zemistān* kış (Kt.I/11); *gülgüne* , *mjnā*: kırmızı (Kt.I/4); *Ħiredmend, ferzāne Őāñil* kişi (Kt.II/14)

Sözlükte verilen kelime çeşitliliğine baktığımızda, genellikle isim ve sıfat türünden kelimelere yer verildiğini görüyoruz. Bunların yanında Farsça kelimelerin çoğulları, fillerin mâzî ve muzârî kökleri, çekimli fiiller ve fiillerin mastar halleri gibi şekillere rastlıyoruz. Bu sözlüklerde öğrenmeyi kolaylaştırmak amacıyla, aynı beyit içerisinde yazılışları aynı okunuşları farklı kelimelere, yazılışı da okunuşu da aynı anlamı farklı kelimelere yer verilmiştir. Örneğin; “cehân”(sıçrayan) kelimesi ile “cihân”

(dünya) kelimesinin eski harfli yazılışları aynıdır. Aynı yazılışta olan “tāb” kelimesi ise üç farklı anlamda verilmiştir:

Şüküften açılmağ kanğı kudām

Cehān sıçrayana di dünyā cihān (Kt.II/9)

Tāb zahmet tāb şuŕle tāb yazuñ ortası

Pāy ayağ el dest katır ester ü rağı müdām (Kt.III/10)

Sözlükte anlamı verilen kelimeler arasında bilindik anlamının dışında çok farklı anlamlara gelen kelimelere de yer verilmiştir. Örneğin “āb” (Kt.I/8) kelimesinin bilinen anlamı “su”dan başka, “āb”ın Kıpti lügatında bir ay adı olduğu belirtilmiştir:

Yaŕnj virür mĵ-dehed gıtdi dimekdür be şud

Ķıptĵ lüğatinde hem bir ayuñ adıdur āb (Kt.5/8)

Bazı beyitlerde ahengi yakalamak ve ezberi kolaylaştırmak için ses değeri ve kalıbı aynı olan kelimeler aynı beyitte bir arada verilmiştir:

Āyed gelür zāyed doğar bāyed yarar pāyed karār

Māned kalur başed olur hāyed çiner dāred dutar (Kt.IV/3)

Nüşed içer püşed giyer güyed diyer rüyed biter

Püyed yürür büyed çoğur hāned oñur şüyed yuyar (Kt.IV/8)

IV. ÇEVİRİYAZILI METİN²

Tuñfe-i ŐArüziyye-i Şirvāniyye³

Bismillāhirañmānirrahñm

[Mukaddime]

[mefāŕilün mefāŕilün feŕülün]

² Metnin çevriyasını yaparken Farsça kelimelerdeki birleşik kelimeler ve ön ekler kısa çizgi “-” ile ayrılarak, son ekler ise bitişik yazılmıştır. Metnin sözlük kısmını oluşturan yerlerinde Farsça kelimeler ayırt edilebilmesi için eğik harflerle yazılmıştır. İnceleme ve dizin bölümünde mukaddime “M” kısaltmasıyla, kıt’alar ise “K” kısaltmasıyla gösterilmiştir.

³ Üzerinde durduğumuz eserin bir sözlük olması hasebiyle kelimelerinin doğru okunması ve anlamlarının kontrol edilmesinde yararlandığımız bazı sözlükler şunlardır: Gulam Hüseyñ Sadrı Afşār, Nesrññ Hikemñ, Nesteren Hikemñ (1377), *Ferheng-i Fārisñ-i İmrñz*, Tahran: Müessese-i Neşr-i Kaleme.; KANAR, Mehmet (1983). *Büyük Farsça-Türkçe Sözlük*, İstanbul: Birim Yayınları; Mustafa b. Şemseddññ el-Ahterñ (1310). *Ahterñ-i Kebñr*, İstanbul: Matbaa-i Āmire; MUTÇALI, Serdar (1995). *Arapça-Türkçe Sözlük*, İstanbul: Dağarcık Yayınları; Mütercim Āsım Efendi (1304-1305). *Terceme-i Kāmūs*, 4 Cilt, Matbaa-i Bahriyye, İstanbul; Mütercim Āsım Efendi(2000). *Burhān-ı Kātñ*; (Hazırlayan: Mürsel Öztürk - Derya Őrs), Ankara: Türk Dil Kururmu Yayınları; Şemseddññ Sāmñ (1989). *Kāmūs-ı Türki*, İstanbul: Enderun Kitabevi; Şemseddññ Sāmñ (1996). *Kāmūs-u’l-Ā’lām*, 6 Cilt, Tıpkı Basım/Faksimile, Ankara: Kaşğar Neşriyat; REDHOUSE, Sir James W.(1992). *A Turkish And English Lexicon*, İstanbul: Çağrı Yayınları.; ŞÜKÜN, Ziya (1984). *Farsça-Türkçe Lügat, Gencine-i Güñtar, Ferheng-i Ziya*, 3 Cilt, İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları; *Tarama Sözlüğü, XIII. Yüzyıldan Beri Türkiye Türkçesiyle Yazılmış Kitaplardan Toplanan Tanıklarıyla* (1996). 8 Cilt, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

1. Hüdāya bj-Øaded hāmd ü şükürler
Ki zātı künhüne irmez fikirler
2. Kadīm ü Qādir ü Cebbār u Qahhār
Kerīm ü Rāhīm ü Settār u Ğaffār
3. ØAlīm hem semjØ ü Hāyy ü Vāhīd
Hākīm ü Hālik u Vehhāb u Mācid
4. ØAdemden mümkināti itdi peydā
Anuñ Øālem didi ismine hüveydā
5. Şu Øālemde müşerref oldı insān
Aña nutq u feşāhat itdi ihsān
6. Olup cān Øandeljb-i bāğ-ı maØnā
Aña menşürdur *innā fetāhnā*⁴
7. Sipās-ı bj-қыяс u hāmd-i bj-hād
Sitāyiş hem-şenā-yı Øadd bj-Øad
8. Aña olsun cihānı kıldı gülşen
ŞümüØ-ı bezmin insān itdi rüşen
9. Tañiyāt ü selām ol rūhā vāsıl
Vücūdıyla Øadimler oldı hāsıl
10. Şalāt-ı bj-nihāye Muştafā'ya
Dürüd-ı bj-қыяс ol müctebāya
11. Hem ol aşhāb u çār-yār ü āle

---

⁴ “Biz fethettik” (Kur’ân, Fetih 48/1).

Yaraşdı şer' anlardan kemāle

12. Diyer bu Öİsmet-i Şirvānī yārā
İderken devr-i çerh ile müdārā
13. Hāyāle geldi nā-geh ola bir kār
Cihān mülkünde hem raŐnā vefādār
14. Bu taħyīli hāyāl itdükde derhāl
Hired cāsūsın itdüm Őaqla irsāl
15. Bu emre kıldılar itbāŐ u telsīm
İdem bir kaç lügatdan resm-i tanzīm
16. Lügāt-i Fürs'e Türkj tercemānı
Ki müşkil olmaya hāl ü beyānı
17. Kamūsı ola beş baħr üzre şāmil
On iki beyt ile her baħri kāmīl
18. Hüdāyā Őİsmetem zenbüm ziyāde
Baħşıla cürmümi irgür murāda
19. *MefāŐjlün mefāŐjlün feŐülün*
Budur vezni bunuñ belle usülün

KIT'A: I

El-Kıt'atü'l-Ūlā Fj-Baħri'l-Hezec El-Müşemmenü's-Sālimü'l-EczāŐ

1. Dilersen ger cihān içre olasın hurrem ü handān
Őhı Őilm-i lügat nazm ile ezberle anı ey cān
2. *MefāŐjlün mefāŐjlün mefāŐjlün mefāŐjlün*

Buñā bañr-i hezec dirler ki anuñ veznidür āsān

3. *Hudā Yezdān İzed Dādger'dür* Teñriye esmā
Peyamber ilçi peygamber *firiştedür* melek peydā
4. Diyer töz u *fele* kaymak hem süd *şir* ü *revğan* yağ
Hünerlü alp *ñun* kan kırmızı *gülgüne* vü *mjinā*
5. Güneş *ñurşid* ü *ñur mihr* ü *meh* ü *māh āftāb* aydur
Sitāre necm ü *encüm çerñ* gök yıldız biliş *ānhā*
6. *Be-rev* git ur *be-zen* yi *mj-ñor* öyle *hem-çünān* böyle
Çunışud oldu gitdi *reft āmed* geldi yek *tenhā*
7. *Tabi'at* *ñuy* ter göz *çeşm* ü *djde* çokdur *bisyār*
Beyā gel *ñiz* kalk *be-nişān* otur mjl ü bezek *pjra*
8. Kömür *engışt engüşt* oldu barmaq *şetme* az lākāt
Karanlık *tār u tārjk āb* şu *kālīve* bön şeydā
9. Murād *kām gām* ādım *bjnj* burun *gūn* reng *yüz ruhsār*
Koqu *bū nūy* kuş burnı *düdükdür nāy* ayağdur *pā*
10. Karı *zen şūy* er yol *bār* mive *ñab* uyu *deh* on
Siper *kalñan u ñūd düzd* hırsız *güng* lal gel *ā*
11. Kariş *ney* pey siñir *bal şehd* tatlu *dey zemistān* kış
Kiriş *zih tjr* oñ sāz *çeng şūñ* nāzlu güzel *ra'ñnā*
12. Sāman *keh gāh* vakit *āzerm* sulñ itmek demür *āhen*
Be-ñā çiyne *be-nüş* iç *ñuften* uyumağ görici *bjnā*
13. *Giribān* yaña *lūc* şaşı bacağıdur *ling leng* ağsağ

Nihāl şāh dal nev tâze ħum küpdür hecā ğavġā

14. Beşik *gehvāre ħam* egri yulardur *pālheng* ey cān
Melañ āmāde ħāzırdur çekirge bilici *dānā*

KIT'A: II

El-~~Q~~atü'ş-Şaniyetü Fı-Baĥri'l-Müteġārib El-Müşömmemü'l-Maġsür

1. Çü bildük bu baĥri güzel ey nigār
Diyem belle bir baĥr-i hoş āşikār
2. *FeØülün feØülün feØülün feØül*
Dutar kim naşîhat odur hüşyār
3. *Devjden* segirtmek di gizlü *nihān*
Şenüden işitmek ulular *mihān*
4. Bulut *ebr ü bārān* yağmur u *mıġ*
Peyām nāme ev *ħane* gök *āsmān*
5. *Hirās ters* ħorĥu ħıyadur *külūñ*
Bilüñ serçe *guncişk bāz* u *Øıyān*
6. *Ĥirāmāna* nazlu *şitābān* yigin
Firāvān boldur *felāñhan* sapan
7. *Fürü* aşıġı *telñ* acı *berñj* az
Oġul oġlıdur *pūr şubāndur* çoban
8. *Ligām* gem ħunuk *şāz* ħoçdur *nihāz*
İşik *āstāndur* yuva *āşyān*
9. *Şüküften* açılmaġ ħanġı *kudām*

Cehān sıçrayana di dünyā cihān

10. *Ħidjv ulu fercām āhir sefjd*
Beyāz eşk göz yaşı *şjr* arslan
11. *Pey iz berf qar buz yañ tāb yaz*
Hezār ħān bülbül ululuq *keyān*
12. *Nevāz oñşamaqdur mebāz oynama*
Meyendāz atma küçük dağ *kelān*
13. *Ferāñ gen ferāz bađlu atlu sūvār*
Mehārdur yular naqşdur *perniyān*
14. *Ħiredmend ü ferzāne Őākil kişi*
Semend at semender böcek bil *be-dān*

KIT'A: III

El-Ķit'atü'ş-Şālišetü fĶ-Bāñri'r-Remel El-Müsemmenü'I-Mağsūr

1. Şād u ħurrem gül gibi gül hem açıl hem çün bahār
Söz dirüm dürr ü gevherden eyü belle nigār
2. *FāŐilātün fāŐilātün fāŐilātün fāŐilāt*
Nergisün yu ħāb-ı ğafletden uyuma sen ħumār
3. *Ferr* hoşluq *sehm* qorñu *kebk* keklik *cüröa* cām
Perr qanatdur *bāl* kıyruq *rış* saqqal qın *niyām*
4. *Girde* ekmek *gird* çevre *gerd* tozdur *tenk* tay
Şeb gicedür *rüz* gündüz *rañş* at *añşam* şām
5. *Nerm* yumşaq *germ* issi *serd* savuq *dür* uzak

Mağz beyin kūşt etdür puşt arña ey hümām

6. *Şive nāzdu yaş terdür huşk qurı rūd çay
Nezd yañın ñor u lāyık engübındür bal ñām*
7. *Bjñ kökdür sıñ şışdūr şāne arña hem tarağ
Seng daşdur ābe aşdur ebr qaşdur reng fām*
8. *Tevsen atdur lāy qatdur zinde diri merg ölüm
Djr geçdūr egri keçdūr ulu key mermer ruñām*
9. *Şeng nāzdu teng dardur jeng pasdur qatı sañt
Heng sóñbet fūt ü ince rāh yoldur burc dām*
10. *Tāb zañmet tāb şuŖle tāb yazuñ ortası
Pāy ayağ el dest qatır ester ü rağı mūdām*
11. *Sjr toñdur hem sarımsak nıst yoñ ferbih semiz
Kālbed ten pıre-zen fertūtdur duzağ dām*
12. *Ñast yarmağ pest alçağ yuñaru bālā firāz
Tu merev sen gitme eglen jst emjn ol şev tu rām*
13. *Māhj balığ şest ağıdur şast altmış çihl kırğ
Penc beşdūr bjst ikirmi sj otuzdur bi'tamām*
14. *Hūr güneşdūr mūr qarınca mār ılandur bār yük
Lāk tekne bāk ğamdur çāk yırtık ad nām*

KIT'A: IV

EI-ŖıŖatü'r-RābiŖatü fı Bañri'r-Recez el-Müşemmenü's-Sālimü'l-EczāŖ

1. *Ey meh yüzüñ şekker sözüñ şehlā gözüñ qaddüñ ñırām*

Cennet küyuñ Fübā boyuñ añsen ħuyuñ źu iñtirām

2. *Müstefóilün müstefóilün müstefóilün müstefóilün*
Ezberle cān bu bahri sen şāž ol cihān içre müdām
3. *Āyed gelür zāyed doğar bāyed yarar pāyed qarār*
Māned ħalur başed olur ħāyed çiner dāred dutar
4. *Ljšed yalar ħāred kaşur bāfed urur lāyed ürür*
Kāred eger fāyed ħođar rāned sürer bāred yağar
5. *Kāsed be-kāhed eksilür otlar çered süfted deler*
Gjired dutar zjbed bezer ħāhed diler çāked damar (damlar)
6. *Pūsed çürür būsed öper keşted eker pjšed bükür*
Şāyed yarar sāzed yapar bjned görür ħasbed uyar
7. *Mj-pervered besler kuned eyler firjbed aldadur*
İşān olar jñān bular ħābed uyar dāned duyar
8. *Nūşed içer pūşed giyer gūyed diyer rūyed biter*
Pūyed yürür būyed ħođur ħāned oñur şūyed yuyar
9. *Terk be-hel itme me-hel mj-ķuned ħopar vir be-deh*
Mj-dār gū söyle me-gū dut söyleme dutma me-dār
10. *Mj-ħar me-ħar al alma ān kes ol kişi jncā bu yer*
Mj-ħāħj isterseñ ne-mj-ħāħ isteme ey hūşyār
11. *Me-niyüş işitme söyleme ħāmüş bj-cā yersiz*
Mj-bend bağla ħır şiken aç mj-güşā avla şikār
12. *Mj-rüst bitdi gör be-bjn dermāndeđi Őāciz misin*

Handj gülersin mj-küşj sen öldürürsin say şümār

13. *Kūbj dögersin nām-ı tū aduñ senüñ çe kim gerek
Ber-men ne-ker bir bañ baña sen dut kulağuş gūşdār*
14. *Fermā buyur tökme me-rjz urma me-zen olma me-şev
Guftem didüm ben saña men bā turā yüz biñ şad hezār*

KIT'A: V

El-Kit'atü'l-Hāmisetü fî-Baħri'l-Münserih El-Müşemmenü'l-Mutavvi'l-meksüf

1. *Ey yüzi gül zülfi hül sözleri kamd ü nebāt
Gözleri şsā-şifat lebleri āb-ı hāyāt*
2. *Müfte'ölün fa'ölün müfte'ölün fa'ölün
Nür cemālün berāt dilber-i ħurşid-şifāt*
3. *Tūde tepe teh dibe petek debe şu'le tāb
Nāje ağaç rāh yol Őayş bulan kāmyāb*
4. *Bir dağ adı Jemşehel şābe çuħa gil çamur
Mişmiş erik şeftalū ħūñ di çāpük şitāb*
5. *Bihterj ez-cān pūser cāndan eyüsin oğul
Reftj gidersin birūn taşraya ey müstedāb*
6. *Furfe güzel endek az tepük çeküç njk eyü
Çülçül-i def çeng saz yū niķārj āleti rebāb*
7. *Ger fütēd ez-peykeret perde hüveydā heme
Hep şey olur āşkāre düşse yüzüñden nikāb*

8. Ya^Önj virür *mj-dehed* gitdi dimekdür *be-şud*
 Kıpti lügatinde hem bir ayuñ adidur *āb*
9. *Men ki turā dāştem ħūb dilem ez-cihān*
 Göñlüme hep dünyeden ben seni dutdum ħitāb
10. Senden ırak olmuşam gözüme gelmez yuñu
Ez-tu cüdā mj-şudem çeşm-i merā njst ħāb
11. *Lāşe* beden *mürğ* kuş *lünc* ağız *kūşesi*
Künc bucağ *bük* be-piç *bükme* *me-piç ü me-tāb*
12. *Ber sñne beyğüle* *per* *kūşe* *kanat* *bād* *yel*
 Baş *teber* *balta* *ser* *pāk* *şudur* *āb-ı nāb*
13. Çerñ-i felek *kerzamān* *Öağreb* *kejdüm* *bih* *ey*
 Çerde *siyeh* *qara* *reng* *der* *qapu* *pāsuñ* *cevāb*

[Hatime]

14. *Qāöil-i* *ebyātlar* **Öİşmet-i Şirvāñi** 'dür
 Bir niçe *ebñārdan* *eyledi* *nažm-ı* *kitāb*
15. *Hicret-i* *tārñi* *ger* *eyleseñ* *andan* *suöāl*
 İkiyüz *igirmi* *biñ* *ikide* *olmuş* *ħisāb*
16. *MüfteÖilün* *fāÖilāt* *müfteÖilün* *fāÖilāt*
 Eyle *Ĥudāyā* *Öatā* *Öİşmet'e* *cennet* *meöāb*

Qad *vaqaÖa't-teölijfe* *fj-beldeti* *Arz-ı* *Rüm* *fj-seneti* *elf* *ve* *miöeteyn* *ve* *işneyn* *ve*
 Öişriñ

Ve *tektjbiñ* *fj-beldeti* *Kostantiniyye* *fj-seneti* *elf* *ve* *miöeteyn* *ve* *şelāşetü* *ve*
 Öişriñ

V. DİZİN

ā: gel(Kt.I/10)⁵

āb: kıptî lügatinde bir ayuñ adı
(Kt.V/8)

āb: şu(Kt.I/8)

ābe: aş (Kt.III/7)

āb-ı nāb: pāk şu(Kt.V/12)

āhen: demür (Kt.I/12)

añşam: şām (Kt.III/4)

āmāde: hāzır (Kt.I/14)

āmed: geldi (Kt.I/6)

ān kes: ol kişi (Kt.IV/10)

āsmān: gök (Kt.II/4)

āstān: ışık (Kt.II/8)

āşyān: yuva (Kt.II/8)

āyed: gelür(Kt.IV/3)

āzerm: şulh itmek (Kt.I/12)

bād: yel (Kt.V/12)

bāfed: urur (Kt.IV/4)

bāk: ğam (Kt.III/14)

bāl: kıyruk(Kt.III/3)

bal şehd: tatlu (Kt.I/11)

bālā firāz: yuñaru (Kt.III/12)

bār: mıve (Kt.I/10)

bār: yük (Kt.III/14)

bārān: yağmur (Kt.II/4)

bāred: yağar (Kt.IV/4)

başed: olur (Kt.IV/3)

bāyed: yarar (Kt.IV/3)

bāz: Őiyān (Kt.II/5)

be-bjn: gör (Kt.IV/12)

be-dān: bil (Kt.II/14)

be-deh: vir (Kt.IV/79)

be-hā: çiyne(Kt.I/12)

be-hel: terk (Kt.IV/79)

be-nişān: otur mjl (Kt.I/7)

be-nūş: iç (Kt.I/12)

ber: sñe (Kt.V/12)

be-rev: git (Kt.I/6)

berf: qar (Kt.II/11)

berhñ: az (Kt.II/7)

ber-men ne-ker: bir bañ baña
sen (Kt.IV/13)

be-şud: gitdi (Kt.V/8)

be-yā: gel (Kt.I/7)

beyğüle: küşe (Kt.V/12)

be-zen: ur (Kt.I/6)

bj-cā: yersiz (Kt.IV/11)

bih: ey (Kt.V/13)

bjñ: kök (Kt.III/7)

bihterj ez-cān püser: cāndan
eyüsin oğul (Kt.V1/5)

ānhā: biliş

bjnā: görici (Kt.I/12)

bjned: görür (Kt.IV/6)

bjnj: burun (Kt.I/9)

birün: taşraya (Kt.V/5)

bjst: ikirmi (Kt.III/13)

bisyār: çoğdur (Kt.I/7)

bū: koğu (Kt.I/9)

būsed: öper (Kt.IV/6)

⁵Esrin söz varlığının daha iyi görülebilmesi için bir dizin mahiyetinde olan Farsça-Türkçe kelimeler, eser içerisinde geçtiği şekliyle burada verilmiştir. Yay araç içinde kelimenin kıt'a numarası ve beyit numarası yer almaktadır.

- būyed:** çoğur (Kt.IV/78)
buz: yañ(Kt.II/11)
bük: be-piç (Kt.V/11)
cehān: sıçrayana (Kt.II/9)
cihān: dünyā (Kt.II/9)
cürÖa: cām (Kt.III/3)
çāk: yırtık (Kt.III/14)
çāked: damlar (Kt.IV/5)
çe: kim gerek (Kt.IV/13)
çeküç: tepük (Kt.V/6)
çeng: saz (Kt.V/6)
çeng: sāz (Kt.I/11)
çerde siyeh: çara reng (Kt.V/13)
çered: otlar (Kt.IV/5)
çerñ: gök (Kt.I/5)
kerzamān: çerñ-i felek (Kt.V/13)
çeşm ü djde: göz (Kt.I/7)
çihl: kırık (Kt.III/13)
çunñşud: böyleoldı (Kt.I/6)
çülçül: def (Kt.V/6)
dām: burc (Kt.III/9)
dām: duzağ (Kt.III/11)
dānā: bilici (K.I/14)
dāned: duyar (Kt.IV/7)
dāred: dutar (Kt.IV/3)
debe: petek(Kt.V/3)
deh: on (Kt.I/10)
der: kapu(Kt.V/13)
dermāndeÖj: Öaciz misin (Kt.IV/12)
dest: el (Kt.III/10)
devjden: segirtmek (Kt.II/3)
dey zemistān: kış (Kt.I/11)
djr: geç (Kt.III/8)
dūr: uzağ (Kt.III/5)
dūzd: hırsız (Kt.I/10)
ebr: kaç (Kt.III/7)
ebr, mġ: bulut (Kt.II/4)
egri: keçdür (Kt.III/8)
endek: az (Kt.V/6)
engişt: kömür (Kt.I/8)
engübġn: bal (Kt.III/6)
engüşt: barmağ (Kt.I/8)
ester: çatır(Kt.III/10)
eşk: göz yaşı(Kt.II/10)
fāyed: çoğar(Kt.IV/4)
felāhan: sapan (Kt.II/6)
ferāñ: gen (Kt.II/13)
ferāz: bağlu (Kt.II/13)
ferbih: semiz (Kt.III/11)
fercām: āñir (Kt.II/10)
fermā: buyur (Kt.IV/14)
ferr: hoşluğ (Kt.III/3)
fertütdur: pġre-zen (Kt.III/11)
firāvān: bol (Kt.II/6)
firġbed: aldadur (Kt.IV/7)
firişte: melek (Kt.I/3)
füt: ince (Kt.III/9)
fürü: aşığı (Kt.II/7)
gāh: vağit (Kt.I/12)
gām: ādim(Kt.I/9)
gehvāre: beşik (K.I/14)

gerd: toz(Kt.III/4)
germ: issi (Kt.III/5)
gil: çamur (Kt.V/4)
gird: çevre (Kt.III/4)
girde: ekmek (Kt.III/4)
gired: dutar (Kt.IV/5)
girjbân: yaña (Kt.I/13)
gû: söyle (Kt.IV/79)
guftem: didüm (Kt.IV/14)
gûn: reng (Kt.I/9)
guncişk: serçe (Kt.II/5)
güşdâr: kulağundut (Kt.IV/13)
güyed: diyer (Kt.IV/78)
gülgüne,mjñā: kırmızı (Kt.I/4)
güng: lal (Kt.I/10)
h̄ābed: uyar (Kt.IV/7)
h̄āhed: diler (Kt.IV/5)
h̄āned: oñur (Kt.IV/78)
h̄ab: uyu (Kt.I/10)
h̄am: egri (Kt.I/14)
h̄āmūş: söyleme (Kt.IV/11)
h̄andj: gülersin (Kt.IV/12)
h̄ane: ev (Kt.II/4)
h̄āred: kaşur (Kt.IV/4)
h̄asbed: uyar (Kt.IV/6)
h̄ast: yarmağ (Kt.III/12)
h̄āyed: çigner (Kt.IV/3)
hecā: ğavġā (Kt.I/13)
hem-çünān: öyle (Kt.I/6)
heng: soñbet (Kt.III/9)
hezār h̄ān: bülbül (Kt.II/11)

h̄irāmāna: nazlu (Kt.II/6)
h̄idjv: ulu (Kt.II/10)
h̄irās, ters: çorñu (Kt.II/5)
h̄iredmend, ferzāne: Óāķil kişi
 (Kt.II/14)
h̄jz: kalk (Kt.I/7)
h̄or: u lāyık (Kt.III/6)
h̄udā ,yezdān, jzed, dādger:
 teñri (Kt.I/3)
h̄uften: uyumağ (Kt.I/12)
h̄ūh: şeftalū (Kt.V/4)
h̄um: küp (Kt.I/13)
h̄ūn: çan (Kt.I/4)
h̄unuk: şāz (Kt.II/8)
h̄ūr: güneş (Kt.III/14)
h̄urşjd, h̄ūr, mihr, āftāb:
 güneş(Kt.I/5)
h̄uşk: çuri (Kt.III/6)
h̄uy: tabjÓat,Ter (Kt.I/7)
h̄ünerlü: alp (Kt.I/4)
jñān: bular(Kt.IV/7)
jñcā: bu yer (Kt.IV/10)
jst: eglen (Kt.III/12)
İşān: olar (Kt.IV/7)
Jemşehel: bir dağ adı (Kt.V/4)
jeng: pas (Kt.III/9)
kālbed: ten (Kt.III/11)
ķalñan u h̄ūd: siper (Kt.I/10)
kālje: bön şeydā (Kt.I/8)
kām: murād (Kt.I/9)
kāmyāb: Óayş bulan (Kt.V/3)

tār u tārjk: қаранлық (Kt.I/8)
kāred: eger (Kt.IV/4)
kāsedbe-kāhed: eksilür
(Kt.IV/5)
kebk: keklik (Kt.III/3)
keh: şaman (Kt.I/12)
kejdüm: Öaқreb (Kt.V/13)
kelān: küçük dağ (Kt.II/12)
keşted: eker (Kt.IV/6)
key: ulu (Kt.III/8)
keyān: ululuқ (Kt.II/11)
kūbj: dögersin (Kt.IV/13)
kudām: қанқı (Kt.II/9)
kuned: eyler (Kt.IV/7)
kūşt: et (Kt.III/5)
külūh: қıyadur (Kt.II/5)
kūnc: bucaқ (Kt.V/11)
lāk: tekne (Kt.III/14)
lāşe: beden (Kt.V/11)
lāy: қat (Kt.III/8)
lāyed: ürür (Kt.IV/4)
leng: aғsaқ (Kt.I/13)
ligām: gem (Kt.II/8)
ling: bacaқ (Kt.I/13)
lįsed: yalar (Kt.IV/4)
lūc: şaşı (Kt.I/13)
fele: қaymaқ, töz (Kt.I/4)
lūnc: ağız kūşesi (Kt.V/11)
mağz: beyin (Kt.III/5)
māhj: balıg(Kt.III/13)
māned: қalur (Kt.IV/3)

mār: yılan(Kt.III/14)
mebāz: oynama (Kt.II/12)
me-dār: dutma (Kt.IV/79)
me-gū: söyleme (Kt.IV/79)
meh, māh: ay (Kt.I/5)
mehār: yular (Kt.II/13)
me-ħar: alma (Kt.IV/10)
me-hel: İtme (Kt.IV/79)
melaħ: çekirge (K.I/14)
men bā turā: ben saña
(Kt.IV/14)
me-niyūş: işitme (Kt.IV/11)
me-pįç, me-tāb: бүkme
(Kt.V/11)
merg: ölüm (Kt.III/8)
me-rįz: tökme (Kt.IV/14)
me-şev: olma (Kt.IV/14)
mevendāz: atma (Kt.II/12)
me-zen: urma (Kt.IV/14)
mį-bend: baғla (Kt.IV/11)
mį-dār: dut (Kt.IV/79)
mį-dehed: virür(Kt.V/8)
mį-gūşā: aç (Kt.IV/11)
mį-ħāhj: isterseñ (Kt.IV/10)
mihān: ulular (Kt.II/3)
mį-ħar: al (Kt.IV/10)
mį-ħor: yi (Kt.I/6)
mį-қuned: қopar (Kt.IV/79)
mį-kūşj: sen öldürürsin
mį-pervered: besler (Kt.IV/7)
mį-rüst: bitdi (Kt.IV/12)
mişmiş: erik (Kt.V/4)

- mūr:** qarınca (Kt.III/14)
mūdām: raqı (Kt.III/10)
mürğ: qıuş (Kt.V/11)
nāje: aqaç (Kt.V/3)
nām: ad (Kt.III/14)
nām-ı tū: aduñ senüñ (Kt.IV/13)
nāy: düdük (Kt.I/9)
ne-mj-ñāh: isteme (Kt.IV/10)
nerm: yumşaq (Kt.III/5)
nev: tāze(Kt.I/13)
nevāz: oñşamaq (Kt.II/12)
ney: qamış (Kt.I/11)
nezd: yañın (Kt.III/6)
nihāl şāh: dal (Kt.I/13)
nihān: gizlü (Kt.II/3)
nihāz: qoç (Kt.II/8)
njk: eyü(Kt.V/6)
njst: yoñ(Kt.III/11)
niyām: qın (Kt.III/3)
nūşed: içer (Kt.IV/78)
nūy: qıuş burnı (Kt.I/9)
pā: ayağ (Kt.I/9)
pālheng: yular (Kt.I/14)
pāsuh: cevāb (Kt.V/13)
pāy: ayağ (Kt.III/10)
pāyed: qarār (Kt.IV/3)
penc: beş (Kt.III/13)
per: qanat (Kt.V/12)
perniyān: naqş (Kt.II/13)
perr: qanat (Kt.III/3)
pest: alçaq (Kt.III/12)
pey: iz (Kt.II/11)
pey: siñir (Kt.I/11)
peyām: nāme (Kt.II/4)
peyamber: elçi,peygamber (Kt.I/3)
pjçed: büker (Kt.IV/6)
pjrā: bezek (Kt.I/7)
pūr: oğul oğlı (Kt.II/7)
pūsed: çürür (Kt.IV/6)
pūşed: giyer (Kt.IV/78)
puşt: arña (Kt.III/5)
pūyed: yürür (Kt.IV/78)
rāh: yol (Kt.V/3)
rāh: yol (Kt.III/9)
rahş: at (Kt.III/4)
rāned: sürer (Kt.IV/4)
raŃnā: güzel (Kt.I/11)
rebāb: nikāri aleti (Kt.V/8)
reft: gitdi (Kt.I/6)
reftj: gidersin(Kt.V/5)
reng: gām (Kt.III/7)
revğan: yağ (Kt.I/4)
rjş: saqqal (Kt.III/3)
rūd: çay(Kt.III/6)
ruñm: mermer (Kt.III/8)
rūyed: biter (Kt.IV/78)
rūz: gündüz(Kt.III/4)
şad hezār: yüz biñ (Kt.IV/14)
saht: qatı (Kt.III/9)
sāzed: yapar(Kt.IV/6)
sefid: beyāz (Kt.II/10)

- sehm:** çorhu (Kt.III/3)
semend: at (Kt.II/14)
semender: böcek (Kt.II/14)
seng: daş (Kt.III/7)
ser: baş (Kt.V/12)
serd: savuğ (Kt.III/5)
sî: otuz (Kt.III/13)
sîh: şiş (Kt.III/7)
sîr: toñ,sarımsak (Kt.III/11)
sitāre, necm, encüm: yıldız (Kt.I/5)
süfted: deler (Kt.IV/5)
süvār: atlu (Kt.II/13)
şābe: çuħa(Kt.V/4)
şāne: arħa, taraq (Kt.III/9)
şaşt: altmış (Kt.III/13)
şāyed: yarar(Kt.IV/6)
şeb: gice (Kt.III/4)
şeng: nāz (Kt.III/9)
şenūden: işitmek (Kt.II/3)
şest: ağ (Kt.III/13)
şetme: az (Kt.I/8)
şev tu rām: emiñ ol (Kt.III/12)
şikār: avla (Kt.IV/11)
şiken: kır (Kt.IV/11)
şîr: süd (Kt.I/4)
şîr: arslan (Kt.II/10)
şitāb: çāpük (Kt.V/4)
şitābān: yigin (Kt.II/6)
şîve: nāz (Kt.III/6)
şubān: çoban (Kt.II/7)
şūh: nāzlu (Kt.I/11)
şūy: er yol (Kt.I/10)
şūyed: yuyar (Kt.IV/78)
şüküften: açılmaq (Kt.II/9)
şümār: say (Kt.IV/12)
tāb: şuŖle(Kt.III/10)
tāb: şuŖle(Kt.V/3)
tāb: yaz (Kt.II/11)
tāb: yazuñ ortası (Kt.III/10)
tāb: zahmet(Kt.III/10)
teber: balta(Kt.V/12)
teh: dibe(Kt.V/3)
telh: acı (Kt.II/7)
teng: dar(Kt.III/9)
tenhā: yek (Kt.I/6)
ter: yaş(Kt.III/6)
tevsen: at (Kt.III/8)
tîr: oñ (Kt.I/11)
tu merev: sen gitme (Kt.III/12)
tūde: tepe (Kt.V/3)
tāy: tenk (Kt.III/4)
turfe: güzel(Kt.V/6)
yüz: ruħsār (Kt.I/9)
zāyed: doğar (Kt.IV/3)
zen: qarı (Kt.I/10)
zîbed: bezer (Kt.IV/5)
zîh: kiriş (Kt.I/11)
zinde: diri (Kt.III/8)

Sonuç

İsmet Şirvanî'nin *Tuhfe-i Arûziyye-i Şirvâniyye* adlı Farsça-Türkçe manzum sözlüğü üzerine yapılan bu çalışma sonucunda, eserin manzum sözlük yazma geleneğine uyularak tertip edildiği ve bu sözlüklerin hemen bütün özelliklerini taşıdığı görülmüştür.

Müellif, eserini yazarken çeşitli sözlükleri taramış ve bunlardan günlük dilde kullanılan basit kelimeleri seçerek muhtasar bir sözlük oluşturmuştur. Eser, Eğitime yani başlayan çocukların temel kelimeleri kolayca ezberleyebilmesi için "kıt'a" başlığı altındaki manzumelerle yazılmıştır. Bu manzumelerin içerisinde de bazen ahengi yakalamak ve ezberi kolaylaştırmak için ses değeri ve kalıbı aynı olan kelimeler aynı beyitte bir arada verilmiştir: (Örnek: **Nüşed** *ıçer püşed* *giyer güyed* *diyer rüyed* *biter / Püyed* *yürür büyed* *koçur h'âned* *oñur şüyed* *yuyar* Kt.IV/8)

Eserin sözlük kısmında yaklaşık 360 Farsça kelimeye Türkçe karşılık verildiği tespit edilmiştir. Yazarın Farsça olarak kabul edip sözlüğe aldığı kelimelerin bazıları Arapçadır. Örneğin; "ānhā" (Kt.I/5) kelimesi Arapça, "bilmek, anlamak" anlamına gelen bir kelimedir ve eserde Türkçe karşılığı "bilış" olarak verilmiştir. Yine "tāb" (Kt.III/10) kelimesine verilen "şuŖle" karşılığı Türkçe değil köken olarak Arapçadır. "Peyamber" (Kt.I/3) kelimesine Türkçe karşılık olarak verilen "ilçi" kelimesinin yanında "peygamber" kelimesi köken olarak Farsçadır.

Sözlükte, bazen birkaç Farsça kelimeye karşılık, bir Türkçe kelime verilmiştir. Örnek: *Hudā, Yezdān, İzed, Dādger*: Teñri (Kt.I/3); *Sitāre necm encüm*: yıldız (Kt.I/5). Sözlükte, öğrenmeyi kolaylaştırmak amacıyla bazen aynı beyit içerisinde yazışları aynı okunuşları farklı kelimelere, yazılışı da okunuşu da aynı fakat anlamı farklı kelimelere yer verildiği görülmüştür (Kt.II/9). (Örneğin; "cehān"(sıçrayan) kelimesi ile "cihān" (dünya) kelimesinin eski harfli yazılışları aynıdır. Aynı yazılışta olan "tāb" kelimesi ise, "zahmet", "şuŖle", "yaz ortası" şeklinde üç farklı anlamda verilmiştir(Kt.III/10). Sözlükte anlamı verilen kelimeler arasında bilindik anlamının dışında çok farklı anlamlara gelen kelimelere de yer verilmiştir. Örneğin "āb" (Kt.I/8) kelimesinin bilinen anlamı "su"dan başka, "āb"ın kıpti lügatında bir ay adı olduğu belirtilmiştir.

Eserin sözlük bölümü, "kıt'a" başlığı altında 5 manzume üzerine tertip edilmiştir. Bu kıt'aların her biri 14 beyitten oluşmaktadır. Kıt'aların başındaki iki beyitte şair, kullandığı aruz bahri ve veznine ait bilgilere yer vermiştir. Bu da bize manzum sözlüklerde kelime öğretilmesinin yanında, aruz bilgisi verilmesinin de amaçlandığını göstermektedir. Sözlüğün adında geçen "arûziyye" kelimesinin de bu sebeplerden olduğu düşünülmektedir.

Eser edebî açıda değerlendirildiğinde ise, temel amacın öğreticilik olması hasebiyle edebî kaygının ikinci planda kaldığı görülmüştür.

Eserin ilk defa bu makale ile tanıtılarak metninin ortaya konması, manzum sözlükler üzerine yapılacak yeni çalışmalara katkı sağlayacaktır.

KAYNAKLAR

AKÜN, Ömer Faruk (1994). "Divan Edebiyatı", *DÍA*, C.IX, s.389-427.

ARSLAN, Mustafa (2013). ***Bahâüddîn-i Magalkaravî, U'cûbetü'l-Garâyib , Arapça-Farsça-Türkçe Manzum Sözlük***, Ankara: Grafiker Yayınları.

İPEKTEN, Halûk (1994). ***Eski Türk Edebiyatında Nazım Şekilleri ve Aruz***, İstanbul: Dergah Yayınları.

İsmet Şirvanî, ***Tuhfe-i Arûziyye-i Şirvâniyye***, İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Muhtut Efendi No: 5287.

KILIÇ, Atabey (2006). "Klâsik Türk Edebiyatında Manzum Sözlük Yazma Geleneği ve Türkçe-Arapça Sözlüklerimizden Sühba-i Sıbyan", *Erciyes Üniversitesi SBE Dergisi*, S.20, s.65-77.

ÖLKER, Perihan (2009). "Klâsik Edebiyatımızda Manzum Lügat Geleneği ve Mahmudiyye", *Turkish Studies*, Volume 4/4, Summer, s.873-885.

ÖZ, Yusuf (1996). ***Tarih Boyunca Farsça-Türkçe Sözlükler***, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ankara (Basılmamış Doktora Tezi).